

Bronnenkritiek

Bij elke historische bron dient een onderzoeker kritisch te werk te gaan. Het maakt niet uit of de bron een tekst is, of beeldmateriaal. Deze kritische methode wordt wel aangeduid als 'bronnenkritiek'. De onderzoeker probeert eerst vast te stellen wat de waarde van zijn bron is en hoe betrouwbaar de informatie die de bron geeft. Pas daarna gaat hij zijn eigen vragen stellen. Bronnenkritiek gebeurt systematisch aan de hand van een aantal vragen:

- Is de bron authentiek?
- Wat voor soort bron is het?
- Wat is de communicatieve context van de bron?
- Wat is de positie van de informant?
- Wat is de contemporaine context van de bron?
- Hoe betrouwbaar is de informatie in de bron?

Is de bron authentiek?

Is de bron echt of is er sprake van een vervalsing? Er zijn voorbeelden van teksten die in latere perioden zijn gemaakt om te 'bewijzen' dat men bijvoorbeeld ergens recht op had. Er zijn ook voorbeelden waar de vervalsers wat subtieler te werk is gegaan. Door in een authentieke tekst een nieuw stukje te zetten, of door in beeldmateriaal via het betere knip- en plakwerk personen te laten verdwijnen. Een bron kan ook selectief gepubliceerd zijn. Zo kunnen belangrijke delen uit de tekst zijn weggelaten, of, bij het tonen van beelden, kan ervoor gekozen zijn om alleen de schokkende episodes te tonen. Kortom de vraag is of de bron echt is, een vervalsing, of dat er mee geknoeid is.

Wat voor soort bron is het?

Om de geschiedenis te bestuderen kun je gebruik maken van een hele serie bronnen, die allemaal hun eigenaardigheden hebben. Geschreven bronnen benader je anders dan visuele bronnen. Maar ook materiële overblijfselen (voorwerpen bijvoorbeeld) zijn historische bronnen en dat geldt evengoed voor het landschap. Een weer volledig ander soort bron is het interview.

Een ander onderscheid bestaat tussen bewuste en onbewuste bronnen. Is de tekst, of de foto gemaakt met de uitdrukkelijke bedoeling om verslag te doen van het verleden? Dan spreek je van een bewuste bron. Veel bronnen hadden echter helemaal niet het doel om verslag te doen van het verleden, maar kunnen toch wat over het verleden zeggen. Denk bijvoorbeeld aan belastingregisters, rechtbankverslagen, ledenlijsten, bedrijfsfilms om productieprocessen vast te leggen, etc. In dat geval spreken we van onbewuste bronnen.

Wat is de communicatieve context van de bron?

Wie is eigenlijk de auteur/maker van de bron? Wanneer werd de bron gemaakt en waar was dat? Voor wie was de bron bestemd en welke bedoeling had de maker van de bron? Allemaal vragen die nodig zijn om de status van de bron zelf duidelijk te krijgen.

Wat is de positie van de informant?

Bij deze vraag gaat het er vooral om dat het duidelijk is of de maker van de bron, degene die de informatie geeft, zelf ooggetuige was, of uit tweede hand vertelt. Informatie uit tweede hand is beslist niet waardeloos, maar het is wel handig om te weten dat er sprake kan zijn van een verdere vertekening van de werkelijkheid.

Wat is de contemporaine context van de bron?

Voor een onderzoeker zit er altijd een periode tussen wanneer de bron gemaakt is en wanneer de onderzoeker er gebruik van maakt. Om de bron goed te kunnen interpreteren moet de onderzoeker op de hoogte zijn van de tijd waarin de bron gemaakt is. Hij moet de politieke, sociale, en culturele context van de bron kennen. Als er op een foto uit begin jaren zestig van de vorige eeuw een driehoog portiekflat staat met in de hoek een karretje met het opschrift Coop, dan moet de onderzoeker op de

hoogte zijn met de gewoonte uit die periode om boodschappen aan huis te laten bezorgen en dat Coop een organisatie is die dat deed. Dat is de sociaal-culturele context van de foto. Bij geschreven teksten, maar ook bij opschriften op foto's, of bij interviews moet de onderzoeker er zich goed rekenschap van geven dat betekenissen van taal verschuiven. Als iemand in de jaren zeventig van de vorige eeuw zegt dat iets 'vet' is, bedoelt hij dit letterlijk (er is sprake van iets vettigs) en niet dat het ontzettend leuk is. Al met al moet de onderzoeker er steeds op bedacht zijn dat de tijd die hij onderzoekt anders is dan de tijd waarin hij leeft en dat hij achtergrondkennis moet hebben om die tijd uit het verleden goed te kunnen interpreteren.

Hoe betrouwbaar is de informatie in de bron?

De geloofwaardigheid van een bron is afhankelijk van de deskundigheid van de maker. Natuurlijk geeft een bron die door een deskundige op dat terrein is gemaakt betrouwbaarder informatie dan een bron die door iemand is gemaakt die niets van dit onderwerp weet. Maar zelfs een deskundige hoeft niet een volkomen betrouwbare bron op te leveren. Iedereen beschrijft en neemt waar vanuit zijn eigen perspectief, iedereen hanteert zijn eigen normen en waarden, iedereen selecteert en kleurt in meer of mindere mate hetgeen hij beschrijft en ziet. Iedere bron weerspiegelt enigermate de samenleving waarin deze tot stand is gekomen. Een onderzoeker moet dus steeds alert zijn op de positie en de vooroordelen van de maker van de bron en bedenken dat die informatie hierdoor wel eens gekleurd zou kunnen zijn.

Voor elke bron geldt dus dat je eerst bronnenkritiek moet uitvoeren via de hierboven gestelde vragen. Pas dan kun je de waarde van je bron goed inschatten en pas daarna kun je met je eigenlijke onderzoek beginnen.